

"TOMIS" IN THE CONTEXT OF COMMERCIAL RELATIONS FROM THE EASTERN MEDITERANIAN (I-IV CENTURY A.C.)**Monica-Luminița LĂU COZMEI**

"Al. Ioan Cuza" University of Iași

Abstract: "Tomis in the context of trade relations in the Eastern Mediterranean, I-IV AD", during its most flourishing economical and trade period among the Greek cities. The aim of the city of Tomis is to become valuable as a key fortress city, among the North Pontic area, Minor Asia and Asia. I dealt with a few aspects regarding the geographical area of Dobrogea in general, and the area of Tomis, in particular, its great importance in the development of the city and its historic importance, and very briefly, the history of epigraphy. The Romanization factors, with nuances specific to this space, the interests of the Empire, the way of imposing them, the change of the status of the province over the centuries, according to all the factors taken into consideration, will be the subject of my PhD thesis, where I inserted a few general considerations for the sub-chapter, "The historical and geographical area". Epigraphy is the science based on arguments, from the scientific point of view of the theory of ancient history. The discoveries about Tomis have double value: they support their veracity and fill in the existing gaps at the same time. The enumeration of several well known historians, founders of the Romanian epigraphy and foreign precursors whose work was remarkable, was the subject of separate reference. All these taken into account, during the thesis, I will emphasize the idea of Romanization in many aspects that result from this historical phenomenon.

Keywords: buffer zone, metropolis, trade circuit, epigraphy, inscriptions.

Cadrul geografic și istoric

După V. Pârvan¹, comentator a lui Ovidiu, Tomis este descris ca un oraș așezat pe un promontoriu stâncos, înconjurat din trei părți de ape; spre apus este apărat de tunuri și de aici se deschidea poarta care asigura legătura locuitorilor cu pământul dobrogean.

Ca noțiune geografică, cetatea Tomisului este poziționată central, la mijlocul teritoriului dintre Dunăre și mare, escală a navigatorilor,² numit Dobrogea, apoi Scythia Minor, în vremea dominației romane. Zona se află, din punct de vedere istoric, la interferența lumii romane cu cea greco-orientală. Tomis se înscrie între orașele greco-romane limitrofe Mării Negre, ca oraș principal al comerțului de tranzit. De aici s-au stabilit legături cu Asia Mică și provinciile orientale ale Imperiului. Limitele Tomisului au fost variabile dar sunt esențiale pentru a-i demonstra importanța: la Nord- malul de SV al lacului Siutghiol și actualul cartier Palazu Mare; posibilă e întinderea până la lacul Tașaul și râul Casimcea; la Sud- teritoriul se întindea până în apropierea fostului lac Agigea și actualul canal Dunăre-Marea Neagră; spre Vest-limita ajungea până la Constanța- Palas și Valu lui Traian, localitățile Basarabi și Poarta Albă; Poziția geografică i-a marcat evoluția dar și rolul imens ca cetate de prim rang între celelalte cetăți ale Dobrogei, Tomisul fiind, la un moment dat, polisul conducător al alianței cetăților dobrogene. Poziția geografică, între Dunărea inferioară și Marea Neagră i-a oferit Dobrogei (zona în care se vor dezvolta și viitoarele cetăți grecești), atributele unei regiuni cu posibilități propice vieții dar și cu frământări, din punct de vedere

¹ D. M. Pippidi, *Din Istoria Dobrogei*, Editura Academiei R.P.R., București, 1965, p.295.

² Livia Buzoianu, Maria Bărbulescu, *Tomis comentariu istoric și arheologic*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2012, p.12.

istoric. Tocmai acestea îi vor marca evoluția, ca parte integrantă, în vatra carpato-dunareano-pontică³. Așezarea geografică i-a înlesnit posibilitatea de a avea legături cu alte regiuni geografice: Asia Mică și chiar Siria și Egiptul.

În horothesia lui Laberius Maximus de la Istros, cetatea care ne interesează, Tomis, apare capitala provincială deci se presupune că era *civitas libera* chiar de la începutul perioadei imperiale. Statutul de *stipendiaria* este întărit de prezența neîntreruptă a unei garnizoane romane între domnia lui Vespasianus și cea a lui Traianus. Schimbarea totală în *civitas libera* este semnalată la Antonius Pius (de la Hadrianus nu mai sunt semnalate unități militare). Devenită metropolă a Pontului Stâng unitățile militare vor fi o permanență în timpul domniilor lui Marcus Aurelius și Severilor, necesare și datorită prezențelor barbare. Cel puțin în prima jumătate a secolului I d.Chr. până la Vespasianus și după Traianus, la Marcus Aurelius, Tomis are un statut superior. O dezvoltare remarcabilă va avea loc din punct de vedere economic iar suportul acesteia îl constituie și relațiile stabile cu Imperiul, cu autoritățile imperiale și cu împăratul însuși. Perioadele remarcabile de dezvoltare urbană vor avea loc în timpul împăraților Traianus și Marcus Aurelius, vor fie etape de reorganizare sau de reconstrucție după marile conflicte militare. De aceste măsuri beneficiază cetățile de pe malul pontului, deja existente dar și așezările din interior, (22 de așezari plus opt cetăți grecești, dintre care Marcianopolis și Nicopolis ad Istrum întemeiate de Traianus). Organizarea Moesiei va schimba sensul raporturilor comerciale: sunt atrase în schimburile economice provinciile de la Dunărea de Jos, consumatoare, la circuitul comercial al Mediteranei.⁴

Relațiile comerciale fac parte integrantă din ansamblul dezvoltării legăturilor dintre Italia și Asia fiind descrise trei sectoare⁵: pontic, Asia anterioară și Asia Mică⁶. Via Egnatia realiza legătura cu Asia Mică și regiunea siro-palestiniană, căile comerciale din Balcani și gurile Dunării fiind orientate spre porturile din Marea Thracică. Centrele comerciale principale erau: Aquileia, Tomis și Thessalonika. Era asigurat traficul de mărfuri spre zona balcanică și dunăreană. Relațiile economice dezvoltate cu Asia Mică și Siria de către cetățile grecești și mai ales de către Tomis, aici pe țărmul de vest al Mării Negre se fortifică mai ales după trimiterea unui număr mare de soldați ai Imperiului Roman, aduși din Orient pentru paza frontierei Dunării de Jos.⁷ Nu se poate discuta despre derularea evenimentelor istorice fără încadrarea zonei vest-pontice în zona de interes a Romei. Cele două aspecte sunt strâns legate și vor da, împreună, toate consecințele istorice ce decurg din îmbinarea lor. Etapele de dezvoltare a regiunii vest-pontice sunt încadrate în etapele politicii orientale a Romei.

Cetăților grecești și implicit Tomisului li se impune un alt tip de alianță, cu Roma, *Civitas foederata*. Abuzul constă în alipirea alianței la Macedonia iar măsurile guvernamentale fiscale subliniază criza care apare și disensiunile. Tomitanii primesc și obligația de a nu interveni în favoarea dușmanilor Romei. Romanii, însă, își ating obiectivul de expansiune și atragere în sfera de dominație directă. Considerațiunile Romei, desigur, sunt multiple: văzută, inițial, ca „tampon” între Imperiu și pericolul migrator⁸ aici vor fi cantonate trupe militare care, desigur, vor schimba nu doar aspectul cât și statutul zonei. Apoi, va fi ieșirea la mare. Aceasta va face nu o simplă provincie romană din Scythia Minor ci liantul cu

³ Rădulescu, Bitoleanu, *Istoria românilor dintre Dunăre și mare Dobrogea*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p.15.

⁴ Octavian Bounegru, *Economie și societate în spațiul ponto-eggean (sec. II A.C.-III P.C.)*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2003, p.20.

⁵ Idem, p.58

⁶ Idem, p.58.

⁷ Pontica nr. 5\1972 (I. Barnea)

⁸ Mihai Bărbulescu, Dennis Deletant, Keith Hitchins, Șerban Papacostea, Pompiliu Teodor, *Istoria României*, Editura Corint, București, 2005, p.51.

Asia⁹. Apărată de propria natură, marină, Pontul Euxin va deveni “mare nostra”= lacul de cantonare a corabiilor și schimb naval. Pericolele care ar fi venit nu ar fi afectat direct Roma și ar fi putut fi contraatacat fără deranjul din apropierea țărmurilor dragi. O poartă de ieșire dar și de apărare- acesta va fi statutul zonei în perioada Imperiului Roman iar Tomis va fi liderul zonei. Privilegiată poziție și în același timp obligantă pentru tomitani.

Romanizarea- proces care determină dezvoltarea economică a Scythiei

Din cele 28 inscripții găsite pe teritoriul Dobrogei¹⁰ datate între 103-246 p.C., deducem interesul Imperiului de a organiza comunități – “cives Romani qui negotiantur” sinonim cu “cives Romani qui consistent”. Acestea vor avea **rol de avangardă** în ceea ce privește politica orientală a Romei, după care rol de stabilizare al aceleiași politici. Romanii au pus factorul uman, în aceste provincii printre care și Dobrogea, pe unul din primele planuri ale romanizării. Astfel au fost descoperite inscripții (276 p. C. dar și pe timpul lui Constantin cel Mare)¹¹ care demonstrează organizarea comunităților de negustori romani. Accesul la magistraturile locale oferă certitudinea că erau rezidenți în Dobrogea. Procesul de integrare și de apărare a propriilor drepturi face obiectul unei alte discuții; dorim să subliniem, doar, elementele romanizării specifice acestui spațiu și că nu putem afirma o nonasimilare ca în alte zone cucerite de romani. Caracterul comercial al acestor comunități ne dă indicii clare în cel puțin două direcții: dezvoltarea comercială a Dobrogei și stabilitatea impusă situației de fapt. Primul mare efect al cuceririi Daciei în urma războaielor daco-romane, pentru Dobrogea, a fost includerea, ca un tot unitar, în atenția împăratului Traian. Noua organizare, de la nord de fluviu, lasă să se vadă acest fapt. Teritoriul vechii Dacie împreună cu vechea provincie Moesia Inferior formează o zonă de apărare puternic organizată, cu garnizoane și trupe auxiliare. Flota se mărește, se procedează la o reorganizare a drumurilor. Pe malul stâng al Dunării sunt înființate capete de pod de la Bărboși, la Gura Siretului; de la Orlovka-cartal, în fața Isacei (Noviodunum): de la gura Ialomiței, în fața cetății Carsium- Hârșova; de la Dichiseni, peste drum de Altium (Oltina). Zona Moesiei Inferioare capătă altă configurație și alt statut: dezvoltarea acesteia are loc în toate sectoarele de pe uscat și apă, se crează și se întrețin legături economice și comerciale cu zonele limitrofe, totul fiind în noua arie de influență romană. După Traian, sub Antonini și Severi găsim aceeași tendință- de fortificare și întărire a zonei. Tomisul se auto-intitulează: “oraș de căpetenie al întregului Pont Stâng”, fiind reședința federației pontice iar orașele vest-pontice sunt încadrate în noua politică imperială. Dovezile sunt arheologice, epigrafice și numismatice.

Istoricul cercetărilor epigrafice în Scythia Minor

Principala categorie de izvoare, fundamentale informației istorice folosite în vederea susținerii subiectului au fost inscripțiile.

Cu toate că domeniul major de studiu a istoriei Tomisului are o interferență a izvoarelor literare (atât de puține), epigrafice și numismatice, câțiva cercetători pasionați și-au pus ambrența personală și au rămas în istorie ca fondatori ai cercetărilor care au făcut lumina în îndepărtata cronologie epigrafică: **Gr. Tocilescu, V. Pârvan și D.M.Teodorescu, Iorgu Stoian.**

Inscripțiile alcătuiesc unul din sectoarele documentării esențiale pentru stabilirea faptelor istorice. Inscripțiile tomitane, indiferent că sunt latine sau grecești, stau la baza descrierii perioadelor elenistice, grecești și romane prin care a trecut Scythia Minor și, implicit, Tomis, orașul care face subiectul documentării de față. Clasificarea materialului epigrafic pe domenii este, de asemenea, o activitate care merită evidențiată: acte de drept

⁹ Jean Rouge, *La marine dans l'antiquite*, Presses Universitaires de France, Paris, 1975, p.175.

¹⁰ Octavian Bounegru, *Economie și societate în spațiul ponto-eggean (sec. II A.C.-III P.C.)*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2003, p.20.

¹¹ Idem, p.124.

public, inscripții onorifice și funerare, dedicații însoțite de explicații și comentarii pertinente.¹² De evidențiat eforturile altor cercetători: Emilia Doruțiu-Boilă, cu inscripții pentru Capidava, Troesmis și Novidunum; Livia Buzoianu și Maria Bărbulescu, Al. Suceveanu, D.M. Pippidi, I.I. Russu.

Periodizarea epigrafiei tomitane s-a făcut în funcție de rezultatele publicate de către istoricii care s-au ocupat de acest important domeniu. Istoricul cercetărilor epigrafice:

1. **Prima perioadă:** între anii 1850-1881; În 1850, I. Mercklin publica primele inscripții în *Archaeologische Zeitung* a lui Eduard Gerhard.¹³

2. **A doua perioadă,** 1881-1948, cu subperioadele: Tocilescu (1881-1909); Pârvan (1910-1927) și perioada urmașilor Pârvan (1927-1948);

3. **A treia perioadă,** de la 1948- până azi;.

Prima perioadă a epigrafiei se remarcă prin valoarea inegală, apreciabilă, ca efort documentar, necesară fiind, însă, cunoașterea limbilor clasice. Merită menționați: Heyde și Mercklin, Andrei Papadopoulos Vretos, J. Arneth, P. Becker, Camille Allard și Leon Renier, Jules Duband, X. Hommaire de Hell și, A. Kirchoff, Karrankiozogli, St. Kumanudis, E. Desjardins, Cullen și Fr. Kenner, C.G.Curtis și J. Millingen, G. Perrot, Weickum și Christ, Mordtman, Orelli-Henzen care le-au menționat în *Inscriptionum latinarum amplissima collectio, Catalogul* lui W. Froehner cu inscripțiile grecești de la Louvre, *Epigrammata Graeca ex lapidibus conlecta* – G. Kaibel¹⁴.

Alte lucrări: Apendicele epigrafic a lui Leon Renier pentru lucrarea lui Allard, *La Bulgarie orientale*; edițiile lui E. Desjardins, care face traduceri scurte, elocvente, însă; J.Millingen care însoțește inscripțiile cu bune facsimile după copii făcute de C.G.Curtis, epigrafistul francez

A doua perioadă: M.Soutzo care include o parte specială a studiului pentru Tomis in *Coup d’oeil sur les monuments antiques de la Dobroudja*, din 1881, in *Revue archeologique*. Momentul esențial pentru dezvoltarea cercetării epigrafice este revenirea în hotarele României a ținutului Dobrogei și, implicit, Constanța-Tomis. Epigrafia dobrogeană capătă valențe ale dezvoltării și se va forma, de aici, înainte, școala epigrafică românească.

Grigore G. Tocilescu (26 oct.1850-18 sept.1909): istoric, arheolog, epigrafist, folclorist, membru al Academiei Romane -1890. Născut la Ploiești, a făcut școala primară și gimnaziu aici, apoi liceul la București, unde familia sa avea diverse afaceri. Studiile și le continuă la Praga și Viena; își dă doctoratul în filosofie, licențiat în drept, devine profesor de istorie antică și epigrafie, întemeietorul epigrafiei românești; a cules și interpretat aproximativ 600 de inscripții dobrogene (jumătate sunt inscripții tomitane). Se specializează la Praga în limbi slave, concomitent în greaca, latina și în epigrafia clasică greco-romana¹⁵. Este singurul cercetător român¹⁶ care s-a preocupat de descifrarea și publicarea inscripțiilor grecești și latinești în urma unei asidue activități de teren dar și a documentelor slave, recunoscându-i-se înclinarea spre *izvoare*¹⁷. **Activitatea științifică și publicistică:** Lucrarea sa de doctorat, „*Dacia înainte de romani*” îi va aduce recunoașterea meritelor printr-un premiu al Academiei, la 27 de ani. A transcris opera lui D. Cantemir aflată în Rusia, făcându-

¹² Pippidi, I.I.Russu, 1987,7.

¹³ Ibidem, 11.

¹⁴ Pippidi, Russu, 1987, 12.

¹⁵ Barbu, Schuster, 2005, 19.

¹⁶ Ibidem, 2005, 27:

“Ruine singuratic...De voi se leaga atatea amintiri! In preajma voastra am gustat atatea amaraciuni amestecate cu atatea bucurii; caldura, praful, setea, osteneala, muscaturile insectelor celor mai variate- ale invidiosilor patimasi sa le mai amintesc?- toate acestea au fost trecatoare, pe langa placerea infinita d’a trai cu voi si cu veacul ce voi infatisati” Gr.G. Tocilescu

¹⁷ Vasile Barbu, Cristian Schuster, 2005,27.

și un adevărat scop al vieții din a analiza opera cantemiriană. „*Dell'acrescimento e decadenza dell'Impero Ottomano*”, traducere din italiană, o altă provocare încununată de succes. Tot în Rusia a descoperit 72 documente poloneze din sec. al XVII lea, privind corespondența dintre Baiazid II și regele Poloniei privitoare la Țara Moldovei. Unele sunt publicate de alți istorici, colaboratori români, misiune încredințată de Tocilescu (de obicei avea un anume „egoism științific”). „*Chronicul vechimii Romano- Moldovlachilor*” reprezintă, de asemenea, o publicație îngrijită de eruditul istoric, în 1901, *editio princeps*. Din nefericire opera marelui Cantemir rămâne în stadiul de manuscris (de care s-au folosit necuvenit alți..specialiști)¹⁸, aspectul fiind doar unul dintre cele care nu fac cinste breslei cercetătorilor epocii. Merită menționate, privind analiza cantemieriana lucrările¹⁹. La întoarcerea din Rusia, după cercetarea-interpretarea-copierea-recuperarea tuturor acestor manuscrise adresează o scrisoare de mulțumire Societății Academice Române. Era o perioadă favorabilă încă marelui savant, a cărei aură crește continuu. Între 1877-1878 este director al Muzeului Național de Antichități. Recuperările unor documente rare, privind istoria țării noastre, continuă și în Franța unde Gr. Tocilescu frecventează cursuri la Sorbona, interesat fiind de cursurile de epigrafie ținute de L. Renier. I se oferă atestate²⁰ care-i certifică prezența și interesul pentru această ramură dar și pentru istorie și arheologie clasică. Cercetătorul care a pus bazele epigrafiei greco-romane²¹ în țară, s-a inspirat din școala franceză (prin Leon Renier) și germană, reprezentată prin Theodor Mommsen, având contribuții la redactarea vol. III din *Corpus Inscriptionum latinarum* al Academiei din Berlin. Articole reprezentative a trimis și revistei *Archologisch-epigraphische Mitteilungen*. Dacă la începutul activității sale modul de expunere și interpretare a inscripțiilor era succint în publicații ca *Fouilles et recherches archeologiques en Roumanie* și *Monumente epigrafice și sculpturale din Muzeul național de antichități din București*, inscripțiilor li se atașează descrierea dar și traducerea și, uneori, comentarii pertinente. Înscrierile sale sunt și în alte lucrări: *Catalogul* lui C.T. Newton, „*Sylloge inscriptionum Graecarum* – W. Dittttenberger , *Recueil d'inscriptions grecques* a lui Ch. Michel și *Inscriptiones Graecae ad res Romanas pertinentes* a lui R. Cagnat, culegeri ca *Leges Graecorum sacrae e titulis collectae* a lui J.von prott- L.Zieben. Face, pe scurt, *Istoria Republicii Romana* după care enumeră împărații de Apus și de Răsărit, până la stabilirea domniei turcești în Europa și termină cu primele lupte ale turcilor cu românii la 1489. Întors în țară, în 1881, la 31 ani, ocupă postul de profesor de istorie antică și de epigrafie la Universitatea București. Este coautor al Marelui Dicționar Geografic al României, apărut în 5 volume la București, în perioada 1898-1902. A fost secretar general la Ministerul Învățământului și, de mai multe ori, senator conservator, director al Muzeului Național de Antichități a cărui dezvoltare s-a făcut sub directsa sa îndrumare. Continuă cercetările arheologice în Oltenia, Muntenia și Dobrogea. Din nefericire două sunt aspectele care-i vor marca viața și dăruirea de cercetător: o inconștiență aproape în efectuarea săpăturilor, deși lucra în condiții improprie, nu angajează, majoritar, decât zilieri care-și fac treaba fără rigurozitatea unei cercetări științifice precum și o atribuire asiduă a propriilor descoperiri (pe merit ce e drept) care-l determină să nu formeze cercetători tineri care să-i continue titanica muncă. Aceste aspecte la care adaugăm invidia altor colegi, erudiți savanți, de altfel, vor contribui la umbra aruncată marelui savant și la atenuarea unor aspecte științifice însă nu la pierderi ireparabile. În centrul preocupărilor sale, începând cu 1882 și până la sfârșitul vieții a fost complexul Adamclisi: Monumentul Tropaeum Traiani, Altarul funerar, Mausoleul și

¹⁸ V. Barbu...pag.21.

¹⁹ V. Barbu, Cristian Schuster, 2005, 20.

²⁰ Ibidem, 23.

²¹ V. Barbu, Cristian Schuster 1. *Chronicul vechimei a Romano- Moldovlachilor*; 2. *Istori ieroglifica*; 3. *Compendiolum universae Logices institutiones*, 4. *Curanus*; 5. *Historia Moldo- Vlahica*; 6. „*Dell'acrescimento e decadenza dell'Impero Ottomano*”

cetatea. Își propune descoperirea unor amănunte esențiale pentru demonstrarea ipotezei ca acesta a fost ridicat de Traian,²² devenind un adevărat deschizător de drumuri. Pasiunea acestui cercetător e meritorie: își extinde sectoarele de cercetare arheologică și în zona necropolelor romane chiar dacă folosește pentru săpături simpli lucrători întâmpinând, uneori grave acuzații. Oricum săpăturile și interpretările au loc, mai ales, pentru complexul Adamclisi, pregătindu-i-se și o monografie acestuia. Anual, desi își continuă proiectele arheologice în castre, din Dobrogea sau pe lângă râurile Olt și Jiu, Tocilescu revine asiduu în zona Adamclisi. Munca marelui cercetător nu a fost suficient apreciată și l-a îndepărat de mediul academic, realele merite fiindu-i recunoscute post mortem. Concomitent lucrează și publică peste 1000 de pagini, perioada 1518-1780, în 1886 împreună cu Al. Odobescu. În 1905-1906 îi apare volumul de *Documente istorice slavo-romane din Țara Românească și Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul, 1346-1603*. Tipărit postmortem, volumul conține texte originale slave, traduse în limba română din arhive (Brașov și Bistrița). Tocilescu este unul din primii istorici care s-a ocupat de studiul civilizațiilor de pe teritoriul fostei Dacii.

A lăsat trei lucrări impresionante: *Dacia înainte de romani, Monumentul de la Adamklissi*²³ în colaborare cu O. Benndorf și G. Niemann, versiuni în limba romana și germana și *Fouilles et recherches archéologiques en Roumanie* Alte lucrări remarcabile:

Documente inedite privitoare la Istoria Românilor, în RIAF, I, 1882

Inschriften aus Dobroudscha, Viena, 1883, în AEM. VI, 1882;

Monumente epigrafice și sculpturale din Dobrogea, în RIAF, I, 1882;

Comunicațiune asupra Monumentului de la Adam-Klissi; în *Analele Academiei Roamne, Seria II*, 1890;

Rezultatele explorărilor arheologice făcute în vara anului 1891 la castrul roamn de langa Adam-klissi, în *analele Academiei Roamne, seria II*, 1891;

Castrul Tropaeum Traiani de lângă Adam-Kilissi. Raport, 1892;

Marele Dicționar geografic al României alcătuit și prelucrat după dicționarele parțiale pe județe de George Ioan Iahovari, gen. C. Ibratianu și Gr. G. Tocilescu, București, 1898;

Materialuri folcloristice culese și publicate sub auspiciile Ministerului Cultelor și Învățământului Public, prin îngrijirea lui Gr. C. Tocilescu, București, 1900, 3 vol.;

Explicațiuni despre lucrarea „Poids et monnaies de Tomis” de M. Sutz, în *analele Academiei Române, Seria II, t. XXIV*, 1901, Dezbateri;

Principele Dimitrie Cantemir, Hronicul vechimei a Romano-moldo-vlahilor (ediție îngrijită de Gr. G. Tocilescu), București, 1901;

Valurile antice din Dobrogea; în *Tinerimea Româna*, v, 1902;

Communication sur les routes et vallums romains en Valachie, în *Analele Academiei Române, Seria II, t. XXV*, 1902, dezbateri;

Comunicațiuni arheologice și epigrafice, în *Analele Academiei Române, Seria II, t. XXV*, 1902.

Vasile Pârvan : „*Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman Cetatea Tropaeum sau Începuturile vieții romane la gurile Dunării, Zidul cetății Tomis și Une nouvelle inscription de Tomi*, elucidează aspecte privind toate sectoarele care ne interesează: economic, politic și cultural aparținând cetății Tomis. Ca metodă de lucru, istoricul a preferat lucrul în echipă împreună cu D.M. Teodorescu și Paul Nicorescu. Aceștia au elucidat segmente esențiale precum activitatea comercială a cetății care ne interesează direct și care va fi amintită în cuprinsul acestei teze.

²² Vasile Barbu, Cristian Schuster, 2005, 26.

²³ Vasile Barbu, Cristian Schuster, 2005, 33.

Alți iluștri **istorici** implicați în cercetarea epigrafică asupra cetății Tomis sunt: D.Russo, Th.Sauciuc- Săveanu, Gr. Florescu, Em.Coliu, D.M. Pippidi, Ion Micu²⁴

Menționăm și alți istorici din afara granițelor: Erich Preuner, R.Netzhammer, Ad.Wilhelm, Georgi Mihailov, Chr. M. Danoff, N. Gracov, Maurice Brillant, A. Dain.²⁵

Bibliografie

1. Rostovtseff, Michel Ivanovic - *Histoire Economique et sociale de L'Empire Romaine*, Oxford University Press, 1957; Edition Robert Laffont, S.A., Paris, 1988.
2. Bounegru, Octavian - *Comerț și navigatori la Pontul Stâng și Dunărea de jos (sec. I-III p. Chr.)*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2008.
3. Bounegru, Octavian- *Economie și societate în spațiul ponto-egean (sec II a. Chr.- III p. Chr.)*, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2003.
4. Petolescu, Ctin. C.- *Dacia-un mileniu de istorie*; Editura Academiei Române, București, 2010;
5. Buzoianu, Livia; Bărbulescu, Maria- *Tomis, comentariu istoric și arheologic*, Editura Ex Ponto, Constanța, 2012.
6. Stoian, Iorgu- *Tomitana. Contribuții epigrafice la istoria cetății Tomis*; Editura Academiei R.P.Române, București, 1962.
7. Pippidi, D. M.; Berciu, D. - *Din Istoria Dobrogei vol 1*; Editura Academiei R.P.Române, București, 1965.
8. Suceveanu, Al. - *Viața economică în Dobrogea romană (secolele I - III e.n.)*, Ed. Academiei R.S.R, București, 1977).
9. Rouge, Jean -*La marine dans l'antiquite*, Presses Universitaires de France, 1975.

Notă: Această lucrare a fost publicată cu sprijinul financiar al proiectului:

“Sistem integrat de îmbunătățire a calității cercetării doctorale și postdoctorale din România și de promovare a rolului științei în societate”, POSDRU 159\1.5\S\133652, finanțat prin Fondul Social European Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013;

²⁴Pippidi, Russu, 1987, 16.

²⁵ Ibidem, 17.